

Η ΜΟΝΑΔΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΞΑΝΘΗΣ

Σύντομη έξησηση

Είναι δύσκολο να ισορροπήσεις στην ανάλυση ενός πλούσιου, άγνωστου σε πολλές πλευρές, συχνά ανταγωνιστικού ως προς το ανθρώπινο στοιχείο που το δημιουργήσε και, πάντως, πρωτόγνωρου για τόν ελλαδικό χώρο ύλικο, όταν τυχαίνει να συνδεθεί και βαθιά, ψυχικά μαζί του. Ο συγγραφέας αυτού του άρθρου δεν κρύβει ότι, στην πρώτη επαφή του με τόν ευρύτερο εθνικό χώρο, έναισε κάτι που πρέπει να θεωρηθεί ως έντονο ψυχικό πλήρωμα μαζί του. Ήταν στά 1982 όταν, σε άποιασή του ΥΧΠΘ για έπισημασένες προβλήματά και εισήγησήσ στα πλαίσια του Σετιού Προγράμματος, ανέλαθε, ανάμεσα στά άλλα, τη συνταγή έκθεσης για την πολιτιστική κληρονομιά του Νομού Ξάνθης¹. Ο ένας μήνας που έμεινε στό χώρο της Ξάνθης καλύφθηκε, τελικά, και όπως μπορεί να κρίνει, πιά, από την άποιασή του χρόνου, με μιά παθιασμένη κινητικότητα και θεία για γνώση, για συλλογή στοιχείων, για διασταύρωσή τους και για έπαρξή με τό ανθρώπινο στοιχείο.

Γρήγορα είδα ότι κάποια υπηρεσιακά πλαίσια ήταν έντελώς άνεπάρκη για ένα ουσιαστικό πλήρωμα αυτού που ονομάζω χώρο της Ξάνθης. Γι αυτό και φρόντισα να άποιακρυνθώ όσο μπορούσα περισσότερο από τη στενότητα τους, και τό μόν -άποτέλεσμα- της συνθέσης στοιχείων, για υπηρεσιακή χρήση, χαρακτηριστική άριμοβής με πολύ έπαινετικά σχόλια, σε κεντρικό έπιπεδο και τοπικά. Ένα άλλο, όμως, πολύ σημαντικότερο άποτέλεσμα θέωρησά ότι άνασηθρσε από τη σύνθεση των στοιχείων, τόν εμπλουτισμό και τη διαστύρωση τους με άλλα, μετά την έπιστροφή. Νά για τό πρόκειται. Η Ξάνθη και ο χώρος της, που κάλλιστε εκείνων τών διοικητικών όριών του Νομού, φυσικά συμβατικών, άναδεικνύονται σε μιά ντόπια πολιτιστική μοναδική στην Έλλάδα. Βρισκόμαστε έμπρός σ' ένα έντελώς ξεχωριστό πολιτισμικό φαινόμενο. Δέν έμεινε βέβαια άν ή κεντρική διοίκηση τό έχει άντιληφθεί στί πραγματικές διαστάσεις του, παρ όλη την ένδοξη άντιμετώπιση τών σχετικών έκθέσεων. Και πάντως, παρ όλη τη δική μας πολύ βετική διάθεση απέναντί του, νομίζουμε ότι θά δώσαμε παρακάτω, με την ανάγκαια ισορροπία, τό κυρία χαρακτηριστικά του.

Βασίλης Κ. Δωροβίνης

Διπλόγρος - Πολιτικός έπιστήμνας - Ιστορικός

Γενικές έκτιμήσεις

Ένας χώρος που περιελίξει τη μεγαλύτερη πεδινή έκταση από κάθε άλλη διοικητική ένότητα της Έλλάδας. Άλλά και ένας χώρος με όγκο όρεινό και, στό μεγαλύτερο μέρος του, άκόμα άπροσπέλαστο. Μία παραλία πού, στό σύνολό της και για δεκάδες χιλιόμετρα, καλύπτεται από άμμο, σε βάθος συχνά πάνω από έκάτο μέτρα. Άλλά και μιά παραλία έντελώς άναξιοποίητη, με κύρια αίτια και... άναπάντεχο εύεργέτη, στίς μέρες βιασμού τού περιβάλλοντος πού ζούμε, τά κουνούπια!

Όμως και ένας χώρος όπου τέσσερις ένθνεις² συμβιώνουν από αιώνας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και φρόντισαν με ίδιαίτερη ένγνοια για την άυτόγνωσία τους. Μία κρατική πολιτική άδείξα, κάποτε παράλογη και, συχνά, άπλούστατα θλακώδης δέν μπορούμε να πούμε ότι συνέτεινε σε μιά δημιουργική δσημοση μεταξύ τών στοιχείων αυτών. Οι έπαφές και οι συνάφεις έδσαν από την έπιτόπου ζωική άπορία τους — και παρά τίς ένόνητες προσπάθειες ξένων, με σκοπό να καλλιεργηθούν μίση και διαχωρισμοί, συνεπικουρούμενες από τη δική μας κρατική πολιτική, όπως τη σκιαγραφήσαμε.

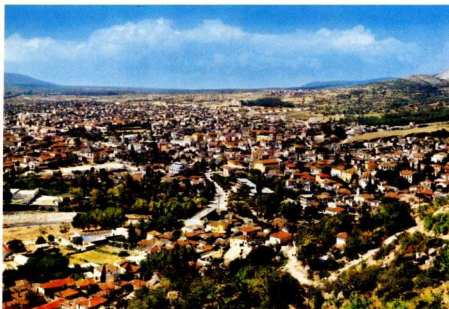
Τελικά, ένας χώρος πού, από τά παραπάνω καθοριστικά στοιχεία, άλλα και από τό είδος της καλλιέργειας (καπνός) και την πολύ σημαντική έμπορική κίνηση και όργάνωση που δημιουργήθηκε με βάση τό προϊόν αυ-

τό, έδωσε στό πολιτισμικό πεδίο και για ό,τι κατά κύριο λόγο ένδιαφέρει τούτο τό άρθρο άρχιτεκτονικά δημιουργήματα ίδιαίτερα καλαίσθητα και έπιβλητικά, πού αρχίζουν από τά μουσουλμανικά μνημεία με άγνωστη χρονολόγηση και τίς θαυμάσιες πέτρινες γέφυρες, με έξισου άγνωστο τό χρόνο κατασκευής τους, και φτάνουν στά άστικά άρχοντικά τών έλλήνων καπενεμπόρων τού 19ου και 20ού αιώνα. Με πλαίσιο, θέβαια, στό βάθος τά πολυάρθρια μνημεία ή ύπολείμματα τους της βυζαντινής έποχής και, πιά πίσω, τά λείψανα τού άρχαίου πολιτισμού, όπως της πόλης τών Άεθήρων.

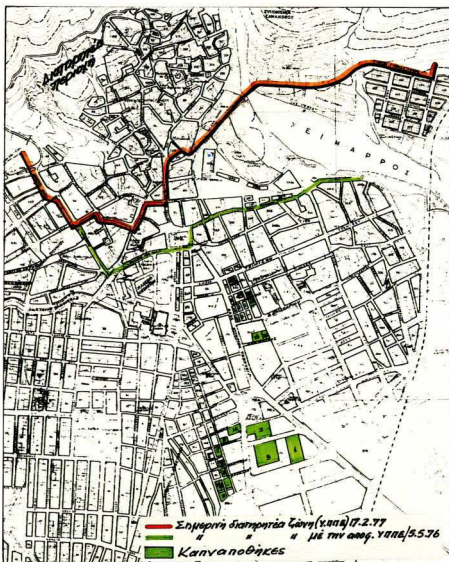
Στερνή, άλλα έξισου σπουδαία μοναδικότητα: ένας εύρύς χώρος με μιά και μόνη, στην ουσία, πόλη, της Ξάνθης, γύρω από την όποια ή «ένδοχώρα» και τά χωριά (κώμες και μικρότερα). Άλλά και ή ίδια ή Ξάνθη, τό ίδιο μοναδική: μιά πόλη παραδοσιακή που τμήμα της, έπί Έπατείας, παραδίδεται στούς «έθνικούς» εργολάβους, οι όποιοι δημιουργούν μιά ζώνη ντουβωρίων και πολυκατοικιών, από τίς χειρότερες της Έλλάδας και όπου έπιζούν θυλακές παραδοσιακών κτιρίων: ή μοναδική έλληνική πόλη, σήμερα, με τενεκεδοειδή δορυφορικό οικισμό (τό Δροσερό): άλλα και ή μοναδική με παραδοσιακό πρότατο, σε πλήρη έγκατάλειψη (της Παιταία Χρύσα). Τέλος, μιά από τίς δύο πόλεις της σημερινής Έλλάδας (ή άλλη

είναι ή Κομοτηνή), όπου για πρώτη φορά άναλήφθηκε τό πολύ συζητημένο πείραμα της όργανωμένης δόμησης, από την ΕΚΤΕΝΕΠΟΛ, έταιρία βυγατρική της Έθνικής Κτηματικής Τράπεζας.

Δίνουμε, ήδη, να γίνει κατανοητό τί ένδιαφέρον πεδίο έρευνας άποτελεί ο χώρος της Ξάνθης. Όπως από τό άρθρο τού ντόπιου λογίου και άκάματου άγνωστού Στέφανου Ίωαννίδη, σε τούτο τό τεύχος, συνάγεται, άλλα και από προσωπική μας έρευνα διαπιστώσαμε, σχεδόν όλα μένουν να γίνουν από τά πρώτα θέματα: συλλογή στοιχείων για τό άκριβές οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο χρονολογήσεις κτιρίων και οικοδομημάτων: διαγραφή περιγρομώσεων για τό άστικό φαινόμενο της πόλης της Ξάνθης. Θέματα και θέβαια έχουν γίνει. Μόνη ή άνάγνωση τού πίνακα περιεχομένων των «Θρακικών Χρονικών» μας πείθει. Άλλά τό ύλικό παραμένει έξαιρετικά φτωχό στον τομέα της κτιριολογίας και της δόμησης, γενικότερα³. Ένα από τά πρώτα μέληματα τού κράτους θά έπρεπε να είναι, νομίζουμε, στό κλίμα φιλίας και κατανόησης πού άποκαθίσταται με τη γειτονική μας Βουλγαρία, ή έπιστροφή τού άρχεικού ύλικού πού τά βουλγαρικά στρατεύματα κατοχής τού καθεστώς τού 1941-44 άνάζητησαν με έπιμονή, συνέλεξαν και πήραν μαζί τους στη χώρα τους, πριν τελειώσει ο πόλεμος. Είναι καιρός, νομίζουμε,

Η πόλη της Ξάνθης πριν από την πολυκατοικιοποίηση.

Τμήμα της πόλης της Ξάνθης με τη διατηρητέα περιοχή το 1976, εκείνη του 1977 και τα κτίρια των καπναποθηκών.

παραδίπλα με τις έλγινικές φροντίδες μας (έστω!), να φροντίσουμε για την επιστροφή του ύλικού αυτού πού, άς τό πούμε χωρίς περιστροφές, άπλουστάτα άρπάχθηκε, χωρίς ούτε καν τό πρόοχημα μιάς άμφίβολης άγοραπωλησίας.

Άρχαιότητα και Βυζάντιο

Άπό μελέτες πού έχουν γίνει μέχρι σήμερα, βασίζόμενες κυρίως στην άνασκαφική έρευνα, συνάγεται ότι ή πόλη των Άβδήρων θά έπρεπε ν' άποτελούσε μία από τις μεγαλύτερες σέ έκταση πόλεις του άρχαίου κόσμου. Οι ειδικοί για τό θέμα έκθέτουν, σέ άλλο τμήμα αυτού του τεύχους, τις γνώσεις και τά πορίσματα τους. Έδώ θά θέλαμε νά δώσουμε μιάν άλλη μοναδικότητα συμπεριφοράς του κράτους άπέναντι στις άρχαιότητες των Άβδήρων, μιάς συμπεριφοράς πού μόνον άδθηρική θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί.

Οι άνασκαφές κυριολεκτικά καρκινωβατούν επί είκοσι χρόνια, χωρίς ό άνασκαμμένος χώρος νά έχει έστω και στοιχειωδώς διαρρυθμιστεί, τουλάχιστο για κάποιο τμήμα του. Ο χώρος αυτός άποτελεί ελάχιστο τμήμα της άρχαίας πόλης και των έκτάσεων πού έχουν δεσμευτεί. Οι έκτάσεις άνήκουν σέ ιδιώτες και τό κράτος, αυτοδεσμευμένο στη «λογική» των άπαλλοτριώσεων και άγνώνιτας προσφορότερα και εύφρέστερα μέτρα, ούτε προχωρεί σέ αυτές ούτε και δίνει κάποια λύση στους ιδιοκτήτες τους. Δεσμεύσεις επί δεσμεύσεων, άλλα τόσο περιέργως δέν έμπόδιζε νά δημιουργηθούν, γύρω από τά ύπολείμματα του μώλου του άρχαίου λιμανιού, δύο λιμενοβραχίονες, στούς όποιους μάλιστα είχαν άρχίσει έργασίες έπιήκυνσης. Έκτός από αυτά, ή παραλία έμπρός από τό λιμάνι άρχιζε νά «διαρρυθμίζεται» μέ «αυθόρμητο» τρόπο, πού πρόσβαλλε την καλαισθησία και τόν ίδιο τόν άρχαιολογικό τόπο.

Διεκδίκηση των διόλου άδθηρικών συγχρόνων άδθηρικών (του γειτονικού οικισμού) είναι τό άρχαιολογικό μουσείο, πού άκόμα δέν έχει κατασκευαστεί στό Νομό, νά δημιουργηθεί στό κυριότερο κέντρο του άρχαίου χώρου, δηλαδή κοντά στα άρχαία Άδθηρα. Θά έπικρατήσει ή λογική διεκδίκησης τους, ή κάποιος μικροίμπεριασμός, πού θέλει τά πάντα νά εξακολουθούν νά συγκεντρώνονται στην πόλη της Ξάνθης; Άν μόνον πολλά νά έρευνηθούν για

Η παλιά συναγωγή.

Πρώην σπίτι Σφακέτ Μπελ.

τήν ιστορία του ξανθιώτικου χώρου στην αρχαία εποχή, ή πορεία του κατά τους βυζαντινούς αιώνες παρουσιάζει, σήμερα, πολλά και σαφή δείγματα που περιμένουν, βέβαια, αναστηλώσεις και ένταξη στη σύγχρονη ζωή. Έτσι, το τείχος που έχει υποχωρήσει σε πολλά σημεία, πάνω από την ίδια την Ξάνθη, με ύψος σε κάποια σημεία μέχρι και είκοσι μέτρα, δεξαμενές, υπολείμματα πύργων, άλλα ερείπια που ταυτίζονται με τμήματα πόλης, της Ξάνθειας-υπολείμματα της βυζαντινής παραλιακής πόλης των Πόρων, στο Πόρτο Λάγος, που κινδύνευσαν άμεσα από το τρελό σχέδιο να γίνουν, εκεί ακριβώς και λίγο πιά πέρα, τεράστια σιλό του εργοστασίου «Δήμητρα» (πάλι κινήθηκαν «παράγοντες», όρισμένοι ανευθυνουπέθυνοι εκπρόσωποι, πετυχαίνοντας να παρασύρουν, αρχικά, φορείς και άπλους ανθρώπους): ή κατάσπαρτη από υπολείμματα ή και μεγάλα τμήματα στρατιωτικών και εκκλησιαστικών κτιρίων της βυζαντι-

νής εποχής περιοχή της Δυτικής Ροδόπης- πλήθος αντικειμένων, της ίδιας εποχής, που και από αυτά μεταφέρθηκαν όρισμένα από τα βουλγαρικά στρατεύματα κατοχής.

Όλα αυτά, περιμένουν, φυσικά, να πάρουν τό δρόμο των συστηματικών έρευνών, όπως περιμένουν και την ίδρυση βυζαντινού μουσείου, που μάλλον λογικό είναι να ιδρυθεί στην πόλη της Ξάνθης.

Μουσουλμανικά και έθραϊκά μνημεία

Τά μουσουλμανικά μνημεία του ξανθιώτικου χώρου αποτελούν, όρισμένα τουλάχιστον από αυτά, δείγματα εξαιρετικής τέχνης, για τά όποια ή κρατική άδελτηρία, όπως και για την υπόλοιπη πολιτιστική κληρονομιά του χώρου αυτού, συναγωνίστηκε την πολιτική συνειδητών καταστροφών της χουντικής περιόδου αλλά και της βουλγαρικής κατοχής ή τακτι-

κή που άκολούθησε κατά τίς δύο τελευταίες περιόδους παρουσιάζει πολλές ομοιότητες.

Όπως και για τά άλλα μνημεία, καμιά καταγραφή τους δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα, σύμφωνα πάντως με την προφορική παράδοση μπορούν να έπιχειρηθούν κάποιες πρώτες χρονολογικές προσεγγίσεις, όπως για τó θαυμάσιο τζαμί της κωμόπολης Γενισέας, παλιάς πρωτεύουσας της περιοχής, που λέγεται ότι κτίστηκε επί δεζύρη Μουσαφά, πριν τρεις με τέσσαρις εκατονταετίες. Άλλά και δύο, τουλάχιστον, παλιά μουσουλμανικά νεκροταφεία σίγουρα άποτελούν συνολικά μνημεία, για τόν πρόσθετο λόγο ότι προσφέρουν και κάποιες βέβαιες χρονολογήσεις.

Θά πρέπει, επίσης, ν' άναφέρουμε μιάν άλλη ιδιαιτερότητα της πόλης της Ξάνθης, τό ότι ύπηρεε δηλαδή έστία ισραηλιτικής κοινότητας μέχρι τόν δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, για τήν όποια και λείπουν έντελώς τά σχετικά στοιχεία. Μιά πέμπτη, λοι-

Παλιό άρχοντο στο Ν.Δ. όριο της διατηρητέας ζώνης.

Σπίτια στη διατηρητέα περιοχή του φηάχτηκαν από καστοριανούς τεχνίτες.

Ή είσοδος του παλιού μουσουλμανικού σχολείου στην Παλαιά Χρυσά.

Αρχοντικό Χριστιδῆ.

Παλιό μουσουλμανικό αρχοντικό στην πόλη τῆς Ξάνθης.

πόν, ἔθνια ἄλλοτε, τῆς ὁποίας πολιτιστικό ἶχνοσ βασικῆσ σηματοῖασ ἀποτελεῖ τὸ κτίριο τῆσ Συναγωγῆσ, πού πρῖν μερικά χρόνια εἶχε χρησιμοποιοθεῖ καὶ ὡσ θεατρική στέγη. Σῆμερα, ἐρειπωμένο, κηρύχθηκε, εὐτυχῶσ, διατηρητέο μνημεῖο καὶ ἐλπίζεται ὅτι σύντομα θά ἀξιοποιοθεῖ ὠστά.

Ἡ νεότερη πολιτιστική κληρονομιά τῆσ Ξάνθης

Δέ νομίζουμε νά ὑπάρχει σέ ὁλόκληρη τῆ Βόρεια Ἑλλάδα οἰκισμός μέ τῆν ποικιλία ἀρχιτεκτονικῶν δημιουργημάτων καὶ ρυθμῶν ὄπως ἡ πόλη τῆσ Ξάνθης καὶ τὸ προάστειο τῆσ Παλαιᾶ Χρῦσασ. Τόσο στὸ τμήμα τῆσ πόλης πού διασώθηκε ὡσ «διατηρητέο» ὄσο καὶ στὸ πολυκατοικιοποιημένο τμήμα τῆσ (θύλακες παραδοσιακοὶ καὶ μεμονωμένα οἰκοδομήματα), ἀρχοντικά ἐμπόρων — μέ σαφή στοιχεῖα κεντροευρωπαϊκῆσ ἀρχιτεκτονικῆσ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ τοῦ

αἰῶνα καὶ τοῦ τέλους τοῦ περασμένου — συνυπάρχουν μέ ὀστικά σπῖτια φτιαγμένα ἀπὸ καστοριανούς τεχνίτες, πού παρουσιάζουν ἐκπληκτικῆσ ὁμοιότητες μέ σπῖτια πού ὑπῆρχαν παλιά ἢ πού ἀπομένουν σέ πόλεις καὶ χωριά τῆσ Δυτικῆσ Μακεδονίας. Κοινὰ σέ αὐτά, ἀρχοντικά μουσουλμάνων ὀστών ἐξαιρετικῆσ ὁμορφιάσ (ὄπως τὸ ἐπισκευασμένο σπῖτι τοῦ Σεφεκέτ μπέη, τὸ ὁποῖο στεγάζει μονάδα τοῦ Πολυτεχνείου), ἐκκλησίεσ, παρεκκλήσια καὶ τζαμιά, ἄλλά καὶ παλιά σχολεῖα, συμβιώνουν σέ ἄρμονικό σύνολο, ἐνῶ στὸ μῆ διατηρητέο τμήμα τῆσ πόλης δεσπάζουν τὰ ἐπιβλητικά οἰκοδομήματα κληρονομηκῶν, μαζὶ μέ ὀρισμένα οἰκοδομήματα, πού παρουσιάζουν ἔντονα στοιχεῖα τῶν νεοκλασικισμοῦ, ὄπως τῆσ Συναγωγῆσ καὶ τοῦ σχολεῖου γιά τὸ ἔθναιο μουσουλμανικό Γυμνάσιο καὶ Λύκειο. Ἄλλά καὶ τὰ χάνια τῆσ πόλης ἀποτελοῦν ξεχωριστῆ καὶ πολὺ σημαντικῆ ἐνότητα τῆσ ἀρχιτεκτονικῆσ τῆσ, πού μόλις τελευταία ἀρχισε νά ἀποτελεῖ

ἀντικείμενο συστηματικῆσ μελέτῆσ. Ἐκπλήξη μᾶσ περιμένει, ὄμως, καὶ στὸ προάστειο τῆσ Παλαιᾶσ Χρῦσασ. Ἀφού διασχίσουμε τὸ ἐξαιρετικῆσ ἀκαλαισθησίας προάστειο τῆσ Νέασ Χρῦσασ, περνάμε σ' ἕνα οἰκιστικό σύνολο, πού, ἀν καὶ σαφῶσ παραμελημένο, εἶναι τὸ μόνο πού διατηρεῖ ὀστικά χαρακτηριστικά καὶ εὐρύχωρους κήπουσ, ἄλλά καὶ ἐλεύθερους χώρουσ πρασίνου. Καὶ ἐκεῖ οἰκοδομημένα ἐξαιρετικῆσ τέχνησ, ἀφημένα στῆν τύχη τοῦσ, ἄλλά καὶ ἀρχιτεκτονικῆσ ἐκπλήξεσ, ὄπως τοῦ κομπετῆσ εἰσοδοῦ τοῦ ἄλλοτε μουσουλμανικοῦ σχολεῖου, τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα, πού παρουσιάζει κτυπητῆ μορφολογική ὁμοιότητα μέ ἀνάλογο στοιχεῖο κτιρίου τῆσ νότιασ Ἑλλάδασ, τοῦ 1828.

Τὸ θέμα ἢ μάλλον ἡ περιπέτεια τῆσ προστασίας τῆσ παλῆασ Ξάνθης δόθηκε πολὺ εὐχλωπτα ἀπὸ τὸν Εὐάγγ. Πεντάζο⁴. Ἡ διαφύλαξη τοῦ τμήματοσ τοῦ, τελικά διασώθηκε ἀποτελεῖ ἄλλο ἕνα τίτλο τιμῆσ τῶν Ἑλλήνων

Τὸ τζαμί τῆσ Γενεσίας.

Μουσουλμανικό νεκροταφεῖο στὸ Ἴβραιο.

Αρχοντικό στην Παλαιά Χρύσσα.

Καπναποθήκες στην Ξάνθη.

ἀρχαιολόγων και εικονίζει πολύ παραστατικά τόν άγώνα τους, παρά τις πιέσεις συμφερόντων, «παράγοντων» και τοπικών βουλευτών. Ή «πολιτική» των τελευταίων υπήρξε Εξακθάρη: καταστροφή τών πάντων. Και ή τακτική του κράτους χαρακτηρίστηκε από τήν κλασική, πιά, άνορηξία, συνδυασμένη μέ σειρά παλινωδίων. Σταθίσαμε εδώ τούς κυριότερους σταθμούς τής τακτικής αυτής.

Στήν «άπογραφή άξιολόγων οικισμών» του Ύπουργείου τών Έσωτερικών (1973) όλόκληρη ή πόλη τής Ξάνθης και 48 χωριά του Νομού θεωρήθηκαν σημαντικοί. Όμως, μόνον ένα τμήμα τής πόλης χαρακτηρίστηκε «διατηρητέο» από τό Ύπουργείο Πολιτισμού (τό 1976), γιά νά περιοριστεί ή ζώνη προστασίας ένα χρόνο άργότερα, ενώ ή Παλαιά Χρύσσα έμεινε έξω από αυτήν. Μέχρι σήμερα, άλλωστε, μόνο τέσσερα μεμονωμένα οικοδομήματα είχαν κηρυχθεί διατηρητέα (από τό ΥΠΠΕ), και από αυτά τό χάνι τής οδού Τσιμισκή 61, πού είχε θεωρηθεί ως «μοναδικόν εις όλόκληρον τήν Θράκην και Άνατολικήν Μακεδονία» άφέθηκε νά έρειπωθεί και, τελικά, μέ άδεια τής Πολυεποχικής Ύπηρεσίας, καταδαφίστηκε τό 1982. Παράλληλα, καμιά μέριμνα δέν έχει ληφθεί γιά τήν προστασία και τήν άξιοποίηση τών παλαιών καπναποθηκών. Μιλάμε συνειδητά γιά άξιοποίηση: στή γειτονική Καβάλα, κτίρια καπναποθηκών άρχισαν νά χρησιμοποιούνται ευφύεστατα άκόμα και ως πολυεμπορικά κέντρα. Στήν Ξάνθη, παρά τίς ολοκληρωμένες προτάσεις του Πολυτεχνείου τής Θράκης, όπό τήν έπιτοπεία του καθηγητή Βασ. Στεφανή, γιά χρησιμοποίηση όριόμενου, τουλάχιστο κτιρίου, ως μονάδας του, προτιμητέου άουλλόγιστα ή λύση τών «προ-κατ» κτιρίων στον μοναδικό μεγάλο έλεύθερο χώρο τής πόλης και, φυσικά, ή γκετοποίηση αντί τής κτιριακής ίσοκατανομής σε διάφορα τμήματα τής πόλης.

Μέ τήν τακτική αυτή θά ήταν παράλογο νά μιλούσαμε γιά ένημέρωση και κινητοποίηση τής κοινής γνώμης υπέρ τής διατήρησης τής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ίδιώτες, όπως τά μέλη τής «Φιλοπόροδης Ένωσης Ξάνθης» (τής γνωστής ως ΦΕΞ), άνέλαβαν νά σώσουν ό,τι μπορούσαν, δημιουργώντας σε δύο συνεχόμενα παλιά άρχοντικά καπνεμπόρων τό πρώτο λαογραφικό μουσείο, όπου έκτός από άντικείμενα συνέλεξαν και τά πρώτα στοιχεία άρχαιολογικού. Παρά τήν έργασία των άρχαιολόγων, πού πρόλαβαν ν' άποτυπώσουν μία σειρά παραδοσιακών σπιτιών, κατέγραψαν σε καρτέλλες τά περισσότερα κτίρια του διατηρητέου τμήματος και συνέταξαν τούς σχετικούς τοπογραφικούς χάρτες ένημερωμένους τούς συνεχώς, ή κατάσταση διαμορφώθηκε όπως έπιγραμματακή τήν περιέγραψε ό Ε. Πεντάζος: «ή όλη υπόθεση έγινε πιό δύσκολη γιάτί τελικά ή Άρχαιολογική Ύπηρεσία έμεινε μόνη τής. Ό Ε.Ο.Τ. δέν φάνηκε, ή Κτηματική όπισθοχώρησε. Όταν όμως άποφασίσαμε τήν προστασία τής παραδοσιακής Ξάνθης, όλoi υπόσχοσαν, και τήν προωθήσαμε μόνο μετά τίς προσφορές πού ειχαμε γιά οικονομική ένίσχυση τών ίδιοκτητών παραδοσιακών και τήν αναζωογόνηση του παραδοσιακού οικισμού».

Τό αίτημα των άρχαιολόγων παραμένει και μετά τήν άνάληψη από τό ΥΧΟΠ, μέ τό Π.Δ. 161/1984 γιά τήν άνακατανομή άρμοδιοτήτων μεταξύ ΥΠΠΕ και του Ύπουργείου αυτού, τής ευθύνης γιά τήν προστασία του παραδοσιακού τμήματος τής πόλης. Καί πρώτο μέτρο πρέπει ν' άποτελέσει ή έπίσημη άναστολή έφαρμογής και ή μερική κατάργηση του σχεδίου πόλης του 1929, μέ τό όποιο θά είχε διαλυθεί τό τμήμα αυτό άν ή Άρχαιολογική Ύπηρεσία δέν άντιτασσόταν στην έφαρμογή του. Ή κήρυξη όσων διατηρητέων των καπναποθηκών (πολύ στερωών κτιρίων πού προσφέρουν

ται γιά όποιαδήποτε σύγχρονη χρήση, άκόμα και γιά δημιουργία διαμερισμάτων κατοικιών), άποτελεί έξέσου έπείγου μέτρο, όπως και ή προστασία μεμονωμένων κτιρίων και συνόλων στο πολυκατοικιοποιημένο τμήμα τής πόλης. Έπίσης, ή κήρυξη τής Παλαιάς Χρύσσας ως τόπου ιδιαίτερου φυσικού κάλλους επιβάλλεται, μαζί μέ τήν προστασία των άξιολογότερων κτιρίων τής.

Παραδοσιακά χωριά τής Ξάνθης

Ή προσέγγιση τής μοναδικότητας του χώρου τής Ξάνθης θά ήταν πολύ άτελής άν παραλείπαμε τά χωριά μέ έντονο παραδοσιακό χρώμα, κυρίως στή βόρεια περιοχή του Νομού. Παρά τίς εισηγήσεις και τίς προτάσεις, μόνο τό Κάτω Καρυόφυτο έχει περιληφθεί στους 432 προστατευόμενους (ύποτίθεται) από τό κράτος οικισμούς. Είναι χρήσιμο νά δώσουμε μερικά στοιχεία γι' αυτό: στό χωριό ύπήρχαν τό 1982, 60 περίπου, σπίτια από τά όποία κατοικούνταν περίπου τά 30, όπου θά πρέπει νά προστεθεί και τό γιάτι ενός έκτραυματικού «σύγχρονου» σπιτιού, στό κέντρο του χωριού (κατ' έφαρμογή... του Διατάγματος προστασίας του.....). Μετά τή μεγάλη μετανάστευση του 1963-65, στό χωριό άπόμειναν 153 άτομοι, συνταξιόχοι του ΟΓΑ ή έργάτες στό δασοαρχείο τής περιοχής. Ή παραγωγή κανών, κύρια καλλιέργεια τους, έπεσε κάθετα, ενώ ό πολυεταχισμός τής γής (κλήρος πού δέν ξεπερνά τά 5,5 στρ.) έγινε τό κύριο πρόβλημα.

Τά σπίτια βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση, πρόφρατα όμως άρχισε νά δημιουργείται μεγάλη ζήτηση στέγης τό καλοκαίρι, όποτε άνεβαίνουν στο χωριό, σταθερά, 30 περίπου οικογένειες παραρτιστών του Νομού. Άρχισαν ήδη έπισκευές παραδοσιακών σπιτιών σε γειτονικά χωριά (Κα-

Καπιναποθήκες στην Ξάνθη.

«Συναϊκία» - καπιναποθηκών στην Καβάλα.

στανίτη και Καλό Νερό), αλλά ή δλη «όργανωση» και επίβλεψη παροχής οικοδομικών αδείων και έργων, όπως και το κόστος τους αποτελούν παράγοντες απαγορευτικούς για σωστές επισκευές ή κατασκευές παραδοσιακών κτιρίων.

Πέρα, όμως, από το Κάτω Καρούφυτο, τα πομακοχώρια αποτελούν εκπληκτικά διατηρημένα, ως επί το πλείστον, οικιστικά σύνολα, αν και κανένας νόμος δεν φρόντισε για τη διατήρησή τους, ενώ το κράτος «φιλότιμα» άφησε να δημιουργηθούν κτίρια-κραυγαλέες παραφρονίες της αρχιτεκτονικής. Το σκάνδαλο ταγματάρχη του Μηχανικού, που έδινε άδειες για την κατασκευή γκουβερνιόνων, εικονίζει το λόγο του άσφαλές. Τα χωριά αυτά, στην ορεινή περιοχή της Δυτικής Ροδόπης, όπου βρίσκονται και οι περισσότερες, μη μελετημένες και άπροστατευτες πέτρινες γέφυρες, ουσιούτων, ως οικιστικά σύνολα, μιάν άλλη μοναδικότητα του ξανθιώτικου χώρου, που επιβάλλει την ιδιαίτερη προστασία της. Ήδη, θανδαλισμοί άρχισαν και εδώ, όπως για παράδειγμα ή κατασκευή στο χωριό Τέμενες νέας, μπετονένιας γέφυρας κολλητά στο παλιό πέτρινο γεφύρι. Γι' αυτό πρέπει να ληφθούν έγκαιρα μέτρα!

Ή φυσική ιδιαιτερότητα του ξανθιώτικου χώρου

Σκιαγραφήσαμε, στην άρχή, ορισμένες ιδιομορφίες του φυσικού περιβάλλοντος του χώρου της Ξάνθης. Πρίν τελειώσουμε, θά θέλαμε να εντοπίσουμε κάποιες άλλες ιδιαιτερότητες, άρχίζοντας από την πολύπαθη (άπό άπόβλητα) λίμνη της Βιστωνίδας, μέ τόν σπάνιο υδροβιότοπό της. Άλλά δέν θά πρέπει να παραλείψουμε ούτε τό δάσος της Χαϊντούς, ούτε την περιοχή πάνω άπό τόν Άσμο (σήμερα, άπροσπέλαστη μέ όχημα), ούτε

και τά σπήλαια του Νομού (όπως τών Δρυάδων, στό χωριό Λιβερά, τής μονής Ταξιαρχών, στην πλαγιά τής ρεματιάς του Κόσυνθου, κ.ά.). Δέν θεωρούμε ότι οι ιδιαίτεροι αυτοί τόποι θά πρέπει να άπομονωθούν άπό τήν όλη εικόνα τής μοναδικότητας του ξανθιώτικου χώρου. Ενός χώρου που είναι καιρός, κράτος, τοπική διοίκηση και φορείς να τόν άντιμετωπίσουν στό σύνολό του, μέ στοργή, μέ πρόθεση σωστής άξιοποίησης και ένταξης του στη σύγχρονη ζωή, δίχως τόν άπαράδεκτο τυχοδιωκτισμό που διέκρινε μία πολιτική άγριας βιομηχανικής «ανάπτυξης».

Σημειώσεις

1. Ή έκθεση αυτή έγινε μέ πρωτοβουλία και φροντίδες μου. Το πρωτότυπό της, μέ έγγραφα και χάρτες, κατατέθηκε στό γραφείο Σειστών Προγράμματος του ΥΧΟΠ ή από κεί, διαβιβάστηκε στη Διεύθυνση Παραδοσιακών Οικισμών (Γ7) του Ύπουργείου, άπό τήν όποια κρεάθηκε στην άρχιτέκτονα Άννα Τσαγγίδου. Άπό αύτήν... χάθηκαν τά ίχνη της! Για κάθε ένδεχόμενο, εριστώ και άπό εδώ τήν προσοχή τών αρμοδίων τής Άρχιτεκτονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για κάθε παράνομη χρησιμοποίηση του φωτογραφικού και άλλου υλικού τής έκθεσης αυτής, που θ' άποτελέσει κλοπή πνευματικής ιδιοκτησίας και χωρίς άδεια χρησιμοποίηση υλικού φωτοτυπικό άντίγραφο κάποιων στοιχείων τής έκθεσης έχω καταθέσει στη Βιβλιοθήκη του ΥΧΟΠ.

Θά πρέπει να εκφράσω κι άπό εδώ τής θερμής εύχαριστίας μου τόσο στό Νομάρχη Ξάνθης κ. όσην Ντινά, για τics άπεριερίθειες διευκολύνσεις του κατά τή διάρκεια τής έρευνας, όσο και στους πολυάριθμους φίλους τής ΦΕΞ, άλλά και στον καθηγητή του Πολυτεχνείου Θράκης Βασίλη Στεφανή για τή βοήθεια και τή συμπαράστασή τους. Ίδιαίτερες εύχαριστίες θά πρέπει ν άπευθύνω στην άρχιτέκτονα Άνθη Χατζηγιαννού, άλλά και στον Στέφανο Ίωαννίδη. Χωρίς άπορία, χωρίς τήν έμπνευση και τήν πίστη τους, ούτε ή έκθεση ούτε και τό άρθρο αυτό θά έβλεπαν, ίσως, τό φως τής ημέρας, τουλάχιστο στη μορφή και μέ τήν όποια πληρότητα τους. Τους εύχαριστώ κι άπό εδώ.

2. Έννοώ τics έθνίες τών ελλήνων, τών πομάκων, τών πετινών μουσουλμάνων και τών «τουρκογυριτών». Τόν όρο έθνια χρησιμοποιώ μέ τήν έννοια που του δίνει ό Guy Héraud, στό έθιαίο του

«L' Europe des Ethnies», (Παρίσι, 1963), δηλαδή ως κοινότητες που παρουσιάζουν όρισμένα κοινά διακριτικά χαρακτηριστικά γλώσσας, και γενικότερα πολιτισμού (σελ. 26 του έργου).

3. Ως βιβλιογραφικές πηγές αναφέρουμε τή διπλωματική εργασία του Χαρ. Τσιμελέη κ.ά. στό Πολυτεχνείο του Μιλάνου, τό 1979-80, μέ τόν τίτλο «Analisi dell area abitativa della città di Xanthi», τό άρθρο του Ευάγγ. Πεντάζου «Ξάνθη, τό χρονικό τής κρήνης, τό πρόβλημα τού παραδοσιακού οικισμού και ή άντιμετώπιση τους» (στά «Θρακικά Χρονικά», άρ. 35, 1979) — πολύ αξιόλογο για τήν πληρότητα και τήν πυκνότητα του, άλλά και για... τό θάρρος του συγγραφέα να έκθέσει μέ λεπτομέρειες τics περιπέτειες τής προστασίας —, όπως και τό άρθρο τής Μαρίας Σαρή-Πεντάζου για τό θέμα τών αρχαιολογικών ανασκαφών για τό Άδδηρα («Θρακικά Χρονικά», άρ. 36, 1980-81).

4. Βλ. τό άρθρο του Ε. Πεντάζου, όπ. παρ. Γά τήν άπονορή του Ύπουργείου Έσωτερικών 6Λ, σχετικά στην ΥΠΑΘ, τόμος 13, σελ. 144-145. Ή πρώτη κρήνη του παλαιού τμήματος τής Ξάνθης, δημοσιεύθηκε στό ΦΕΚ Β' άρ. 661, 17-5-1976. Ο άποχωρητισμός τμήματος τής και ή νέα περιορισμένη ζώνη δημοσιεύθηκαν στό ΦΕΚ Β' άρ. 142, 25-2-1977. Το Κάτω Καρούφυτο κηρύχθηκε παραδοσιακός οικισμός μέ τό Π.Δ. τής 19-10-1978 (ΦΕΚ Δ', άρ. 594, τής 13-11-1978). Για τά σπήλαια του Νομού Ξάνθης βλ. άρθρο τής Άννας Πετροχειλιού στα «Θρακικά Χρονικά», τό 1972.

Οι φωτογραφίες είναι τών Βασίλη Δωροβίνη και Νίκου Μιχαηλίδη.

The Unique Character of Xanthi's Area

V. Dorovinis

The town and the vicinity of Xanthi represent a unique case in modern Greece as regards both the natural environment and the cultural heritage.

This article is focused on the treatment and prospects of the cultural heritage (from the ancient, byzantine and later period), the Moslem and Jewish monuments as well as the traditional villages of the area.